

ΕΛΕΝΗ ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗ
ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΔΕΝΔΡΙΝΟΥ

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ
ΜΠΛΟΦΑ

ΤΟ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΟ ΤΟΥ 2015
ΟΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ
ΤΟ PLAN B

ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΔΕΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Θέση υπογραφής δικαιούχου/ων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοαντύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Ντοκουμέντα - Μαρτυρίες
Ελένη Βαρβιτσιώτη – Βικτώρια Δενδρινού, *Η τελευταία μπλόφα*.

Νέα έκδοση: Δέκα χρόνια μετά

Μετάφραση από τα αγγλικά: Ρηγούλα Γεωργιάδου
Επιμέλεια μετάφρασης: Ελένη Βαρβιτσιώτη, Βικτώρια Δενδρινού

Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος

Επιμέλεια-διορθώσεις: Νατάσσα Ντούμα

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Σχεδιασμός εξωφύλλου: k2design

Copyright© Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη),

Ελένη Βαρβιτσιώτη και Βικτώρια Δενδρινού, 2026

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Αθήνα, 2019

Νέα έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Ιούνιος 2026

KET K562 ΚΕΠ 408/26

ISBN 978-618-07-1892-8

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΝΕΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ 122, 563 34 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ,
ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

*Αν η Ιστορία επαναλαμβάνεται και το απροσδόκητο
πάντα συμβαίνει, πόσο ανεπίδεκτος μαθήσεως
από την εμπειρία είναι ο άνθρωπος;*

Τζορτζ Μπέρναρντ Σο

Π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν α

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	15
1. ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ: «ΕΛΠΙΔΑ»	35
2. ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ: ΣΥΓΧΥΣΗ.....	79
3. «ΞΕΡΕΙΣ ΤΙ ΥΠΕΓΡΑΨΕΣ;».....	127
4. ΜΑΡΤΙΟΣ: ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ	139
5. ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΥΡΙΖΑ.....	163
6. ΑΠΡΙΛΙΟΣ: ΘΥΜΟΣ	201
7. ΣΧΕΔΙΟ Β.....	229
8. ΑΡΧΕΣ ΙΟΥΝΙΟΥ: ΑΠΟΓΝΩΣΗ	257
9. ΤΕΛΗ ΙΟΥΝΙΟΥ: ΕΚΠΛΗΞΗ	301
10. Η ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ: ΜΟΥΔΙΑΣΜΑ	329
11. Η ΨΗΦΟΦΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΕΠΟΜΕΝΗ ΜΕΡΑ: ΠΑΝΙΚΟΣ.....	377
12. Η ΣΥΝΟΔΟΣ ΚΟΡΥΦΗΣ: ΜΕΤΑΝΟΙΑ	433
ΕΠΙΛΟΓΟΣ: ΜΠΛΟΦΑ Ή ΑΥΤΑΠΑΤΗ;.....	461
ΕΠΙΜΕΤΡΟ: ΔΕΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ.....	471
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	483
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	487
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ	495
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	507

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Δέκα χρόνια μετά το καλοκαίρι που η Ελλάδα έφτασε ένα χιλιοστό πριν από την έξοδο από το ευρώ, επιστρέψαμε σε εκείνη την ιστορία. Όταν γράφαμε την *Τελευταία μπλόφα* το 2019, δεν περιμέναμε την ανταπόκριση που θα είχε. Τότε θέλαμε απλώς να καταγράψουμε –όσο πιο αναλυτικά και σφαιρικά μπορούσαμε– τι πραγματικά συνέβη. Να συγκεντρώσουμε, από την Αθήνα και τις Βρυξέλλες μέχρι το Παρίσι, το Βερολίνο και την Ουάσινγκτον, τις μαρτυρίες περισσότερων από 100 ανθρώπων που βρέθηκαν στο κέντρο των εξελίξεων και των αποφάσεων, έτσι ώστε να έχουμε μια πιο αντικειμενική εικόνα του τι πραγματικά συνέβη.

Ο σκοπός μας δεν ήταν να γράψουμε ένα βιβλίο που θα είχε εμπορική επιτυχία. Θέλαμε να αφήσουμε ένα τεκμήριο. Ως ανταποκρίττριες στις Βρυξέλλες, ζούσαμε τα γεγονότα από κοντά και, παρόλο που είχαν καλυφθεί εκτενώς από τα μέσα ολόκληρου του κόσμου, αισθανόμασταν την ανάγκη για μια πιο ψύχραιμη και ολοκληρωμένη αφήγηση που θα έμενε με το πέρασμα του χρόνου.

Κι όμως, όταν το καλοκαίρι του 2019 κυκλοφόρησε το βιβλίο αυτό, πραγματικά ξαφνιαστήκαμε. Το βλέπαμε να διαβάζεται σε παραλίες και ξαπλώστρες, να γίνεται αφορμή για έντονες συζητήσεις –ακόμα και για τσακωμούς ανάμεσα σε ζευγάρια– και να κρατάει ξάγρυπνους τους αναγνώστες μας μέχρι αργά τη νύχτα.

Τότε πιστεύαμε πως είχαμε πει ό,τι ήταν να πούμε· πως αυτό το κεφάλαιο είχε κλείσει – τουλάχιστον έτσι λέγαμε μεταξύ μας. Δεν ήταν όμως έτσι. Για τη δική μας γενιά αυτή η ιστορία παραμένει η πιο δραματική στιγμή που έχουμε ζήσει. Και, όπως αποδείχτηκε, δεν ήταν κάτι με το οποίο θα «ξεμπερδούσαμε» τόσο εύκολα.

Έτσι, καθώς πλησίαζε η δέκατη επέτειος από τα γεγονότα, και παρόλο που η Ελλάδα αλλά και η Ευρώπη είχαν αλλάξει σελίδα, σκεφτήκαμε ότι είχε έρθει η στιγμή να επιστρέψουμε και να επανεξετάσουμε τι πραγματικά συνέβη. Αυτή τη φορά ζητώντας από τους ίδιους τους πρωταγωνιστές να μιλήσουν ανοιχτά – μπροστά στην κάμερα, on the record. Πολλοί από αυτούς δεν βρίσκονταν πια στις θέσεις εξουσίας που κατείχαν τότε· έτσι, οι περιορισμοί των θεσμών που εκπροσωπούσαν τότε είχαν εκλείψει. Επίσης, η απόσταση του χρόνου είχε φέρει κάτι που έλειπε το διάστημα 2015-2019, όταν κάναμε την αρχική μας έρευνα: ψυχραιμία. Δέκα χρόνια, συνειδητοποιήσαμε, δίνουν αρκετό χώρο και χρόνο για να ξαναδεί κανείς τις αποφάσεις του. Οι μνήμες, συγχρόνως, είναι νωπές και οι περισσότεροι από τους πρωταγωνιστές των γεγονότων αυτών είναι ακόμα εν ζωή. Μπορεί να αναγνωρίσει κανείς λάθη και να πει τι θα έκανε διαφορετικά χωρίς φόβο ή εγωισμό. Και αυτό ακριβώς συνέβη αυτή τη φορά, ενώ οι κάμερες ήταν ανοιχτές και κατέγραφαν.

Έτσι, επί έναν χρόνο ταξιδεύαμε –με τηλεοπτικό σενεργείο– σε τρεις ηπείρους. Από την Ευρώπη και την Αμερική μέχρι την Αφρική, συναντήσαμε τους ανθρώπους που βρέθηκαν στο επίκεντρο εκείνους τους έξι μήνες. Πολλοί μάς άνοιξαν τα σπίτια τους, μας έδωσαν χρόνο σημαντικό για να μας εξηγήσουν τι ακριβώς διαμείφθηκε πίσω από τις κλειστές πόρτες και τους λόγους για τους οποίους πήραν τις αποφάσεις που πήραν. Και γι’ αυτούς ήταν σημαντικό να μείνει ένα τεκμήριο εκείνου του διαστήματος στην Ιστορία. Άλλωστε, σχεδόν όλοι μάς είπαν το ίδιο: παρόλο που κατά το διάστημα που μεσολάβησε πολλοί από αυτούς διαχειρίστηκαν άλλες μεγάλες κρίσεις –το Brexit, την πανδημία του Covid, την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία–, το καλοκαίρι του 2015 παραμένει η πιο δραματική στιγμή της επαγγελματικής τους ζωής. Η στιγμή που το μέλλον της Ελλάδας –και σε κάποιον βαθμό και της Ευρωζώνης– βρέθηκε στον αέρα.

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας είναι η επικαιροποιημένη έκδοση. Το επίμετρο συνοψίζει όλα αυτά που μάθαμε δέκα χρόνια μετά, μέσα από σαράντα νέες συνεντεύξεις και μέσα από τα λόγια των ίδιων των πρωταγωνιστών. Παραθέτουμε αυτά που θα θέλαμε να κρατήσουμε ως βασικά συμπεράσματα και κάποια από τα ερωτήματα που θέλαμε να απαντήσουμε: Τι πήγε σωστά; Τι πήγε λάθος; Τι μαθήματα πήραν η Ελλάδα και η Ευρώπη από αυτή την περιπέτεια; Πώς άλλαξε η Ευρωπαϊκή Ένωση μετά την κρίση; Πόσο πυροδοτήσαν τελικά οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές τις εξελίξεις και πόσα πράγματα ήταν προκαθορισμένα, σχεδόν από τη μοίρα τους;

Αυτό που ανακαλύψαμε επιστρέφοντας σε εκείνη την περίοδο δεν ήταν απλώς περισσότερες λεπτομέρειες. Ήταν μια διαφορετική ειλικρίνεια: μια διάθεση να ειπωθούν πράγματα που στην αρχική μας έρευνα δεν μπορούσαν ακόμα να ειπωθούν. Αυτό που μας έκανε εντύπωση ήταν πως, παρά τα χρόνια που έχουν περάσει, η τοξικότητα και τα πάθη εκείνης της εποχής επανέρχονται με την πρώτη ευκαιρία. Το συλλογικό τραύμα δεν έχει επουλωθεί.

Γι' αυτό ελπίζουμε πως, αυτή τη φορά, η εξιστόρηση των γεγονότων του 2015 από την αρχή μπορεί να λειτουργήσει ως μέρος αυτής της επούλωσης: να προσθέσει μια ψηφίδα στη συλλογική μνήμη και να μετατρέψει το τραύμα σε ευκαιρία πολιτικής ωριμότητας.

Αυτός είναι και ο λόγος που, δέκα χρόνια μετά, επιστρέψαμε σήμερα σε αυτή την ιστορία και με το ντοκιμαντέρ μας *Στο χιλιοστό* στην τηλεόραση του ΣΚΑΪ. Όχι για να την ξαναπούμε, αλλά για να την καταλάβουμε καλύτερα και να υπάρχει ως μια παρακαταθήκη: να φωτιστούν οι άγνωστες πτυχές έτσι ώστε να μη χρειαστεί να επαναληφθούν τα ίδια λάθη.

Ε. Β. - Β. Δ.

Αθήνα, Μάιος 2026

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σάββατο 27 Ιουνίου 2015, 5:30 μ.μ.

Κρατώντας σφιχτά τις σημειώσεις του τυλιγμένες σε ρολό, ο πρόεδρος του Eurogroup Γερούν Ντάισελμπλουμ βγήκε από το ασανσέρ και διέσχισε τον διάδρομο προς την αίθουσα όπου τον περίμεναν κάμερες και δημοσιογράφοι. Πήρε μια βαθιά ανάσα και με αποφασιστικό βήμα ανέβηκε στο πόντιουμ. Η συνέντευξη Τύπου που μόλις ξεκινούσε θα ήταν η δυσκολότερη της καριέρας του. Ένωθε μόνος του. Ήταν μόνος του, χωρίς κάποιον άλλον αξιωματούχο στο πλευρό του. Έπρεπε να διατηρήσει την ψυχραιμία του. Το καθοριστικό μήνυμα της Ευρωζώνης θα αναμεταδιδόταν σε ολόκληρο τον πλανήτη. Οι λέξεις που θα επέλεγε έπρεπε να είναι ζυγισμένες μία προς μία.

Τα ξημερώματα της ίδιας ημέρας, η ελληνική κυβέρνηση είχε προκηρύξει δημοψήφισμα επί ενός προσχεδίου συμφωνίας μεταξύ της Ελλάδας και των Ευρωπαίων δανειστών της. Το προσχέδιο προέβλεπε σκληρά μέτρα ως αντάλλαγμα για το δάνειο που χρειαζόταν η χώρα προ-

κειμένου να αποφύγει την άτακτη χρεοκοπία. Όμως ο Έλληνας πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας καλούσε τους πολίτες της χώρας του να απορρίψουν τη συμφωνία, και ο Γερούν Ντάισελμπλουμ πάσχιζε να καταλάβει γιατί το έκανε αυτό. Σημαίνει πραγματικά ότι θέλουν να φύγουν από το ευρώ; Ή πιστεύουν ότι έτσι θα επιτύχουν καλύτερη συμφωνία; αναρωτιόταν.

Και δεν ήταν ο μόνος. Η απόφαση του Αλέξη Τσίπρα είχε σοκάρει όλη την Ευρώπη, η οποία προσπαθούσε να κατανοήσει τι σήμαινε αυτή του η κίνηση, αλλά και τους ίδιους τους Έλληνες, που είχαν βρεθεί μεταμεσονύκτια να τραβάνε τις οικονομίες τους από τα ΑΤΜ. Οι διαπραγματεύσεις δεν είχαν ολοκληρωθεί και το δεύτερο μνημόνιο έληγε σε τρεις μόλις ημέρες, αφήνοντας τη χώρα χωρίς δίκτυ ασφαλείας. Η Ελλάδαδα χρειαζόταν περίπου 1,6 δισ. ευρώ μέσα στα επόμενα εικοσιτετράωρα για να μη χρεοκοπήσει έναντι του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ). Τα ταμεία της ήταν άδεια. Κι όμως, η ελληνική κυβέρνηση είχε καλέσει τον κόσμο να πει ένα ηχηρό Όχι στην πρόταση συμβιβασμού των πιστωτών.

Ο Ντάισελμπλουμ κοντοστάθηκε και ξεδίπλωσε τα χαρτιά του. Κοίταξε τους δημοσιογράφους μέσα από τα λεπτά του γυαλιά και για πρώτη φορά ένιωθε ότι είχε αρχίσει να χάνει τον έλεγχο της κατάστασης. Ο βασικός του ρόλος, ως προέδρου του Eurogroup, ήταν να διατηρεί ενωμένη την ομάδα των 19 υπουργών Οικονομικών της Ευρωζώνης. Όμως λίγα λεπτά νωρίτερα είχε αποχωρήσει, στη μέση της συνεδρίασης, ο Έλληνας υπουργός Γιάννης Βαρουφάκης, αφήνοντας το Eurogroup για πρώτη φορά χωρίς δυνατότητα ομοφωνίας. Για τον Ολλανδό πολιτικό αυτό ήταν μεγάλη ήττα.

Τις επόμενες ημέρες η ακεραιότητα του μεγαλύτερου εγχειρήματος της ΕΕ, του ευρώ –στο πηδάλιο του οποίου ήταν ο Ντάισελμπλουμ–, θα ετίθετο υπό αμφισβήτηση. Ο ίδιος δεν ήταν καθόλου σίγουρος ότι η πορεία εξόδου της Ελλάδας από την Ευρωζώνη ήταν πλέον αναστρέψιμη.

Ακόμα κι αν οι Έλληνες ψήφιζαν Ναι, η κυβέρνησή τους είχε υπάρξει τόσο αρνητική απέναντι στα προτεινόμενα μέτρα –με τον ίδιο τον πρωθυπουργό να τα καταδικάζει απερίφραστα–, που δύσκολα θα πίστευε κανείς ότι η Ελλάδα θα εφαρμόζε το πρόγραμμα με σωστό και συνετό τρόπο, είπε στη γεμάτη αίθουσα Τύπου. «Η απώλεια αξιοπιστίας είναι τεράστια» δήλωσε ο Ντάισελμπλουμ χωρίς να κοιτάζει τις σημειώσεις του. Άλλωστε, τα ίδια είχαν επαναλάβει λίγο νωρίτερα, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, και οι υπόλοιποι υπουργοί Οικονομικών. Η φωνή του, παρόλο που δεν άλλαζε τόνο, έσπαγε πού και πού και μαζί με το συνεχές, νευρικό παίξιμο των δαχτύλων του ήταν οι μόνες ενδείξεις ότι βρισκόταν κάτω από τεράστια πίεση.

Κι αν οι Έλληνες ψήφιζαν Όχι; Σε περίπτωση που επικρατούσε το Όχι και η ελληνική κυβέρνηση επέστρεφε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, η οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα θα είχε, εν τω μεταξύ, επιδεινωθεί ραγδαία, προειδοποίησε. «Δεν ξέρω με ποιον τρόπο πιστεύει η ελληνική κυβέρνηση ότι θα επιβιώσει το επόμενο διάστημα» συνέχισε. Ήταν θυμωμένος. Προτρέπουν τον κόσμο να πει Όχι, υποστηρίζοντας ότι έτσι θα διασφαλίσουν καλύτερη συμφωνία. Λένε ψέματα, σκεφτόταν από το πρωί.

Μετά την ολοκλήρωση της συνέντευξης Τύπου, ο πρόεδρος του Eurogroup μάζεψε τα χαρτιά του και γύρισε

στην αίθουσα όπου οι υπουργοί Οικονομικών της Ευρώζωνης θα συνέχιζαν τη συνεδρίασή τους χωρίς τον Έλληνα υπουργό. Έπρεπε να συζητήσουν πώς θα προστάτευαν τις οικονομίες τους σε περίπτωση που η Ελλάδα έβγαινε από την Ευρωζώνη.

Στις δύο κεντρικές θέσεις της τρίτης σειράς της αίθουσας Τύπου βρισκόμασταν εμείς, καθισμένες η μία δίπλα στην άλλη, όπως και στα προηγούμενα 26 Eurogroup, τα οποία είχαμε καλύψει ανελλιπώς από τότε που τοποθετηθήκαμε ως ανταποκρίτριες στις Βρυξέλλες, για την *Καθημερινή* και τη *Wall Street Journal* αντίστοιχα, στις αρχές του 2014. Από την εκλογή του ΣΥΡΙΖΑ στην κυβέρνηση, είχαμε μεταδώσει λεπτό προς λεπτό κάθε βήμα των διαπραγματεύσεων, προσπαθώντας να ακολουθήσουμε τα γεγονότα, που εξελίσσονταν με ιλιγγιώδη ταχύτητα. Ο χώρος και τα πρόσωπα τριγύρω μάς ήταν ιδιαιτέρως γνώριμα. Πρωτόγνωρος σε αυτή τη συνέντευξη Τύπου ήταν ο τρόπος με τον οποίο είχε μόλις μιλήσει ο συνήθως ανέκφραστος και ψύχραιμος πρόεδρος του Eurogroup. Το μήνυμα του Ντάισελμπλουμ δεν θα μπορούσε να είναι πιο ξεκάθαρο: όποιο και να ήταν το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, το μέλλον της Ελλάδας ήταν αβέβαιο. Βγήκαμε από την αίθουσα Τύπου με τ' αυτιά μας να βουίζουν και την ανάσα μας κομμένη. Ως Ελληνίδες στις Βρυξέλλες, βρισκόμασταν στην προνομιακή –αλλά συνάμα δύσκολη– θέση να αντιλαμβανόμαστε τόσο την ελληνική πραγματικότητα όσο και τους περιορισμούς των Ευρωπαίων. «Λυπάμαι πολύ για τη χώρα σας. Λυπάμαι για εσάς. Δεν μπορούμε να κάνουμε κάτι άλλο» μας έλεγαν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο διάφοροι Ευρωπαίοι αξιωματούχοι, κοιτώντας μας

αμήχανα καθώς περπατούσαμε στους διαδρόμους του κτιρίου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Justus Lipsius.

Η ατμόσφαιρα ήταν βαριά. Οι συνάδελφοί μας από άλλες χώρες κατανοούσαν ότι η ζωή μας μπορεί να αλλάζε δραματικά τις επόμενες ημέρες και προσπαθούσαν να πουν κάτι ενθαρρυντικό, να μας διαβεβαιώσουν ότι όλα θα πήγαιναν καλά. Στην πραγματικότητα, κανείς δεν ήξερε τι θα συνέβαινε από εκεί και εμπρός.

Στην αίθουσα όπου συνήθιζαν να συγκεντρώνονται οι Έλληνες δημοσιογράφοι, η ατμόσφαιρα ήταν τελείως διαφορετική. Επικρατούσε ένταση. Άλλοι πανηγύριζαν για τη «γενναία απόφαση» του Αλέξη Τσίπρα να προκηρύξει δημοψήφισμα, άλλοι, σοκαρισμένοι από τις εξελίξεις, μάζευαν τα πράγματά τους για να πάνε αλλού να γράφουν τις ανταποκρίσεις τους. Παρατηρώντας τους κανείς, μπορούσε να υποφιαστεί πόσο θα διχαζόταν η χώρα τις επόμενες ημέρες.

Η Καθημερινή παρέμεινε εκτάκτως ανοιχτή εκείνο το Σάββατο βράδυ. Τα γεγονότα ήταν ιστορικής σημασίας και το τυπογραφείο περίμενε ένα τελευταίο άρθρο, την ανταπόκριση από τις Βρυξέλλες. Στα κεντρικά της *Wall Street Journal* στη Νέα Υόρκη, το άρθρο από τη βελγική πρωτεύουσα θα γινόταν το πρωτοσέλιδο της ημέρας.

Πριν ξεκινήσουμε να γράφουμε, θελήσαμε να βγούμε από το κτίριο, να πάρουμε λίγο αέρα. Η ατμόσφαιρα έξω ήταν όμως εξίσου αποπνικτική όπως και μέσα. Μια βουβή υγρασία κολλούσε στο δέρμα, το κλασικό ψιλόβροχο των Βρυξελλών είχε μόλις αρχίσει να πέφτει. Στην έξοδο του κτιρίου στεκόταν ο Ιταλός οικονομολόγος Γκαμπριέλε Τζούντιτσι –ο νούμερο δύο της ομάδας της Ευρωπαϊκής

Επιτροπής που ασχολούνταν με την Ελλάδα– κοιτάζοντας το επιβλητικό Berlaymont, το αρχηγείο της Επιτροπής. Στο ένα του χέρι κρατούσε ένα τσιγάρο, η καύτρα είχε φτάσει σχεδόν στα δάχτυλά του, και στο άλλο ένα άδειο χάρτινο ποτήρι εσπρέσο. Ο Τζούντιτσι βρισκόταν σε αυτή τη θέση από το καλοκαίρι του 2012, όταν είχε αναλάβει πρωθυπουργός ο Αντώνης Σαμαράς, και είχε ζήσει τις περιπέτειες της χώρας μας στο χείλος του γκρεμού, όπως και τις τεράστιες προσπάθειες που είχαν κάνει Έλληνες και Ευρωπαίοι για να ορθοποδήσει. Είχε επισκεφθεί τη χώρα μας δεκάδες φορές και μιλούσε για πρόσωπα και καταστάσεις σαν να ζούσε χρόνια στην Ελλάδα.

Όταν, τον Δεκέμβριο του 2014, ο Σαμαράς είχε καλέσει σε πρόωρες εκλογές, ο Τζούντιτσι ήξερε ότι η χώρα έμπαινε σε περιπέτειες· είχε βάλει, μάλιστα, ένα στοίχημα με τον εαυτό του: «Δεν θα ξυριστώ μέχρι η Ελλάδα να λάβει την επόμενη της δόση» είχε πει τότε. Επτά μήνες αργότερα, η χώρα όχι μόνο δεν είχε καταφέρει να λάβει την τελευταία δόση του δεύτερου μνημονίου, αλλά βρισκόταν, μάλιστα, στο χείλος της χρεοκοπίας και της εξόδου από το ευρώ. Ο Τζούντιτσι, με την πλούσια πλέον γενειάδα του, γύρισε και μας κοίταξε, η αγωνία στα πρόσωπά μας ήταν ολοφάνερη. «Μέσα στο Eurogroup τώρα μιλάνε για το πώς θα θωρακίσουν την Ευρωζώνη χωρίς εσάς» είπε με μάτια κόκκινα από την κούραση και τη συναισθηματική φόρτιση, ρουφώντας μια τελευταία τζούρα από το τσιγάρο του. «Δεν άντεχα να ακούσω τη συζήτηση αυτή. Δεν μπορώ να πιστέψω ότι έχουμε φτάσει σε αυτό το σημείο έπειτα απ’ όλα όσα έγιναν στη χώρα».

Εκείνο το απόγευμα συνειδητοποιήσαμε ότι έπρεπε να καταγράψουμε όλα όσα είχαμε ζήσει από τόσο κοντά

τους τελευταίους μήνες, για να εξηγήσουμε αλλά και για να κατανοήσουμε κι εμείς οι ίδιες ακόμα πώς βγήκαν τα πράγματα εκτός ελέγχου σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα.

Τι πήγε στραβά;

Παρόλο που με μια πρώτη ματιά η αφήγηση αυτή αφορά την ιστορία μιας οικονομικής κρίσης, στην πραγματικότητα ασχολείται με πολύ περισσότερα από αριθμούς και στατιστικά στοιχεία. Είναι μια ιστορία πραγματικών ανθρώπων –χαρισματικών αλλά και ματαιόδοξων–, κακών υπολογισμών, λαθών και χαμένων ευκαιριών. Προσωπικά συμφέροντα, φιλοδοξίες αλλά και η χημεία ανάμεσα στους πρωταγωνιστές έπαιξαν εξίσου σημαντικό ρόλο με τις οικονομικές πολιτικές που αποφασίζονταν, καθορίζοντας τις ζωές εκατομμυρίων ανθρώπων. Η ιστορία δεν εξελίχθηκε μόνο σε συνόδους κορυφής και σε Eurogroup· τα σημαντικότερα γεγονότα έλαβαν χώρα πίσω από κλειστές πόρτες στις Βρυξέλλες, στο Βερολίνο, στο Παρίσι, στη Φρανκφούρτη και στην Αθήνα, σε κυβερνητικά κτίρια, σε ξενοδοχεία, ψαροταβέρνες, παραλίες, διαδρόμους, ακόμα και στα σπίτια όσων θα καθόριζαν το μέλλον όχι μόνο της Ελλάδας, αλλά και του ευρώ.

Το βιβλίο αυτό προέκυψε μέσα από περισσότερες από 230 ώρες συνεντεύξεων με περισσότερους από 100 βασιικούς πρωταγωνιστές των γεγονότων του 2015: ανώτατους αξιωματούχους από όλους τους θεσμούς –την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ESM) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο– αλλά και υπουργούς Οικονομικών και διπλωμάτες της Ευρωζώνης, κυβερνητικούς

αξιωματούχους από το Βερολίνο, το Παρίσι, την Ουάσινγκτον και, φυσικά, την Αθήνα.

Όλες οι συνεντεύξεις έγιναν off the record, καθώς πολλοί από τους συνεντευξιζόμενους βρίσκονταν ακόμα στις ίδιες θέσεις τον καιρό των συνεντεύξεων, ενώ τα γεγονότα της εποχής παρέμεναν ευαίσθητα. Έτσι, η μεγάλη πλειονότητα όσων μας μίλησαν δέχτηκαν να καταθέσουν τη μαρτυρία τους υπό την προϋπόθεση να μην κατονομαστούν. Γι' αυτό τον λόγο, όπου παρουσιάζεται στο βιβλίο οποιοσδήποτε διάλογος, αυτός δεν έχει προκύψει απαραίτητα από τον βασικό συνομιλητή: πολλές φορές βασιστήκαμε στις μαρτυρίες άλλων παρευρισκομένων, όπως, για παράδειγμα, συνεργατών που ήταν παρόντες στις συναντήσεις, ή στα τηλεφωνήματα που συχνά πραγματοποιούνταν σε ανοιχτή ακρόαση. Άλλες φορές χρησιμοποιήσαμε γραπτούς απολογισμούς των επικοινωνιών και μαρτυρίες προσώπων που ενημερώθηκαν για το περιεχόμενό τους αμέσως αφού έγιναν. Για να διασταυρώσουμε αυτές τις πληροφορίες, πέρα από τις περιγραφές των συμμετεχόντων, βασιστήκαμε σε e-mail, SMS, πρακτικά και σημειώσεις συναντήσεων, όπως και σε πολλά έγγραφα –απόρρητα ή μη–, ατζέντες, λίστες τηλεφωνημάτων, φωτογραφίες και ό,τι άλλο υλικό μάς εμπιστεύτηκαν όσοι μίλησαν μαζί μας.

Παρόλο που τα γεγονότα του 2015 καλύφθηκαν από δημοσιογράφους από ολόκληρο τον κόσμο ίσως πιο αναλυτικά από οποιαδήποτε άλλη περίοδο της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιστορίας, θεωρήσαμε πως αυτή τη φορά έπρεπε να καταγραφούν σφαιρικά, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις διαφορετικές οπτικές. Προσπαθήσαμε λοιπόν να ενώσουμε όλα τα κομμάτια του παζλ και να αναδείξουμε

πτυχές της ιστορίας που παρέμειναν μυστικές, όπως το σχέδιο έκτακτης ανάγκης των εταίρων σε περίπτωση εξόδου της Ελλάδας από το ευρώ – το περιβόητο Plan B ή Σχέδιο Β. Σκοπός μας ήταν να αναβιώσουμε τις κρίσιμότερες στιγμές εκείνων των μηνών, παρέχοντας στους αναγνώστες πρόσβαση στις αίθουσες των πιο καθοριστικών συζητήσεων και ρίχνοντας έτσι φως στο πώς λήφθηκαν, αλλά και λαμβάνονται ακόμα, οι πιο σημαντικές αποφάσεις στην Ευρώπη.

Στην προσπάθεια αυτή μας βοήθησε και η δουλειά Ελλήνων και ξένων συναδέλφων, η οποία λειτούργησε ως πυξίδα κυρίως για τη δημιουργία ενός αναλυτικού χρονοδιαγράμματος των γεγονότων. Αν και η χρονική περίοδος που περιγράφουμε διήρκεσε μόλις λίγους μήνες, οι εξελίξεις ήταν τόσο πυκνές, που ακόμα και οι συμμετέχοντες χρειάζονταν βοήθεια για να τοποθετήσουν τα γεγονότα στη σωστή χρονολογική σειρά και να τα διηγηθούν αναλυτικά.

Όσο κοντά στην αλήθεια όμως κι αν προσπαθήσαμε να φτάσουμε, το βιβλίο αυτό δεν παύει να προκύπτει σε μεγάλο βαθμό από τις αναμνήσεις και τις μαρτυρίες ανθρώπων που επέλεξαν να θυμούνται και να δικαιολογούν το παρελθόν και τις πράξεις τους με τον δικό τους, συγκεκριμένο τρόπο – αλλά, εν τέλει, και με την απαραίτητη απόσταση που προσφέρει το πέρασμα του χρόνου.

Με την *Τελευταία μπλόφα* ευελπιστούμε ότι καταφέραμε να παραθέσουμε την πιο αναλυτική, ολοκληρωμένη και κυρίως νηφάλια αφήγηση της πιο κρίσιμης χρονιάς για την Ελλάδα μετά τη Μεταπολίτευση.

ΜΙΑ ΜΙΚΡΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 2015

Η κρίση δεν ξεκίνησε το 2015. Τα γεγονότα της χρονιάς εκείνης ήταν η αποκορύφωση μιας εξαετούς περιπέτειας, η οποία βρήκε αφενός την Ελλάδα τελείως ανίκανη να διαχειριστεί την οικονομική –και στη συνέχεια την πολιτική– κρίση με την οποία βρέθηκε αντιμέτωπη, και αφετέρου την Ευρωζώνη τελείως απροετοίμαστη να διαχειριστεί μια τέτοια εξέλιξη στο εσωτερικό της. Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή.

Το 2009, η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση που είχε ξεκινήσει από τις ΗΠΑ και την κατάρρευση της Lehman Brothers χτύπησε την πόρτα και της Ελλάδας. Οκτώ χρόνια μετά την ένταξή της στην Ευρωζώνη, χρόνια φτηνού δανεισμού και ανεξέλεγκτης σπατάλης, η χώρα ήταν πλέον βαριά υπερχρεωμένη και είχε εξελιχθεί στον πιο αδύναμο κρίκο της νομισματικής ένωσης, καθώς ήταν αντιμέτωπη με έναν εκρηκτικό συνδυασμό δίδυμων ελλειμμάτων (δημοσιονομικού ελλείμματος και ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών) και υψηλού χρέους, του υψηλότερου από κάθε άλλη χώρα της Ευρωζώνης.

Από τη στιγμή της ένταξής της στη ζώνη των χωρών του ευρώ, το 2001, η Ελλάδα αναπτύχθηκε με ταχύτατους ρυθμούς, οι οποίοι όμως οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στην κατανάλωση και στον εξωτερικό δανεισμό, και όχι τόσο στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Τα νούμερα μιλούσαν από μόνα τους: τη δεκαετία πριν ξεσπάσει η κρίση, οι μισθοί στην ΕΕ είχαν αυξηθεί κατά 30%, αλλά στην Ελλάδα είχαν εκτοξευτεί καταγράφοντας αύξηση 80% στον ιδιωτικό και 177% στον δημόσιο τομέα.

Όταν έγινε πλέον ξεκάθαρο ότι η οικονομική κατάσταση της χώρας βρισκόταν στο κόκκινο, ο τότε πρωθυπουργός Κώστας Καραμανλής προκήρυξε εκλογές για τον Οκτώβριο του 2009, κρούοντας μεν –πολύ αργά δε– τον κώδωνα του κινδύνου και τονίζοντας την ανάγκη να ληφθούν σκληρά μέτρα. Έχασε τις εκλογές από το ΠΑΣΟΚ του Γιώργου Παπανδρέου, ο οποίος υποσχόταν ότι «λεφτά υπάρχουν». Σύντομα έγινε ξεκάθαρο ότι λεφτά όχι μόνο δεν υπήρχαν, αλλά τα πραγματικά νούμερα της οικονομίας ήταν πολύ χειρότερα και από τις πιο απαισιόδοξες προβλέψεις. Μέσα σε λίγους μήνες αποκαλύφθηκε ότι το έλλειμμα της χώρας για το 2009 ήταν στο αστρονομικό 15,1% του ΑΕΠ, πέντε φορές δηλαδή πάνω από το ευρωπαϊκό όριο του 3%. Ο αριθμός αυτός πρόδιδε πως η χώρα ζούσε για χρόνια πέραν των δυνατοτήτων της. Όταν ο τότε υπουργός Οικονομικών Γιώργος Παπακωνσταντίνου παρουσίασε αυτά τα νούμερα στους ομολόγους του στην Ευρωζώνη, εκείνοι έμειναν άναυδοι. Όμως ευθύνη δεν είχε μόνο η Ελλάδα· ευθύνη είχαν και οι ίδιοι οι Ευρωπαίοι: η Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat) τους είχε επανειλημμένα προειδοποιήσει για τον εκτροχιασμό της ελληνικής οικονομίας, ζητώντας περισσότερες αρμοδιότητες για να διερευνήσει περαιτέρω την κατάσταση – αρμοδιότητες που της είχαν επανειλημμένα αρνηθεί η Γαλλία και η Γερμανία, φοβούμενες πως η Eurostat θα αποκάλυπτε ατασθαλίες και στα δικά τους οικονομικά στοιχεία.

Στις αρχές του 2010, με την παγκόσμια οικονομία σε κρίση και το πραγματικό έλλειμμα της Ελλάδας να βρίσκεται σε απαγορευτικά επίπεδα, η χώρα αποκόπηκε από τις διεθνείς αγορές και εισήλθε σε μια κρίση δημόσιου

χρέους. Παρά τις συνεχείς εκκλήσεις τού τότε υπουργού Οικονομικών προς τους Ευρωπαίους εταίρους για βοήθεια, οι τελευταίοι τόνιζαν ότι η Ελλάδα έπρεπε να λύσει τα προβλήματά της μόνη της. Άλλωστε, οι ευρωπαϊκές συνθήκες δεν προέβλεπαν παροχή οικονομικής βοήθειας, καθιστώντας κάθε χώρα υπεύθυνη για τα οικονομικά της. Η κυβέρνηση Παπανδρέου πήρε κάποια μέτρα στις αρχές του 2010, τα οποία όμως ήταν δυσανάλογα ήπια σε σχέση με το μέγεθος της κρίσης. Η χώρα χρειαζόταν περαιτέρω δάνεια για να συνεχίσει να εξυπηρετεί το χρέος της αλλά και για να πληρώνει μισθούς και συντάξεις. Οι Ευρωπαίοι όμως δεν είχαν τους μηχανισμούς για να σχεδιάσουν ή να επιβλέψουν την παροχή ενός τέτοιου δανείου.

Έτσι, τον Μάρτιο του 2010 συζητήθηκε σοβαρά το ενδεχόμενο συμμετοχής του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου σε πιθανό πακέτο διάσωσης της Ελλάδας, καθώς το ΔΝΤ ήταν ο μοναδικός οργανισμός που είχε την τεχνογνωσία για τέτοιου είδους δάνεια. Τον Μάιο του 2010, η Ελλάδα έλαβε δάνειο ύψους 110 δισ. ευρώ: 80 δισ. από διμερή δάνεια μελών της Ευρωζώνης και 30 δισ. από το ΔΝΤ. Η συμμετοχή του Ταμείου στο πακέτο διάσωσης της χώρας, το λεγόμενο «μνημόνιο», ήταν επίμαχη ακόμα και στο εσωτερικό του θεσμού, καθώς, εκτός του ότι συμμετείχε για πρώτη φορά στη διάσωση μιας χώρας της Ευρωζώνης, χρειάστηκε να παρακάμψει και έναν από τους βασικότερους κανόνες του: την προϋπόθεση στο τέλος του προγράμματος το χρέος της ωφελούμενης χώρας να είναι βιώσιμο.¹ Το πρόγραμμα που σχεδιάστηκε για την Ελλάδα δεν αντιμετώπισε από την αρχή το πρόβλημα της βιωσιμότητας του ελληνικού χρέους. Αυτή είναι, άλλωστε, και μια από τις μεγαλύτερες αδυναμίες του: οι Ευρωπαίοι

εταίροι δεν δέχτηκαν εξαρχής μια σημαντική ελάφρυνση του χρέους, που θα διευκόλυνε την επιστροφή της Ελλάδας στην ανάπτυξη, εν μέρει για να προστατεύσουν τις γαλλικές και τις γερμανικές τράπεζες, οι οποίες κατείχαν μεγάλο μέρος των ελληνικών ομολόγων, και εν μέρει επειδή φοβούνταν τις οικονομικές συνέπειες που κάτι τέτοιο μπορεί να είχε και στην υπόλοιπη Ευρωζώνη.

Ο σχεδιασμός και οι στόχοι του πρώτου μνημονίου μοιάζουν, εκ των υστέρων, με σενάριο επιστημονικής φαντασίας. Η Ελλάδα έπρεπε να ξεπληρώσει τα δάνεια αυτά μέσα σε τρία χρόνια με επιτόκιο 5%, τη στιγμή που τα μετέπειτα δάνεια της χώρας από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας είχαν μέσο χρόνο ωρίμανσης τα τριάντα δύο χρόνια και επιτόκιο 1,6%. Συγχρόνως, το πρόγραμμα συνοδευόταν από σκληρή δημοσιονομική προσαρμογή, με τους δανειστές να απαιτούν τη μείωση του ελλείμματος στο ευρωπαϊκό όριο, κάτω από 3% του ΑΕΠ δηλαδή, μέσα σε μόλις πέντε χρόνια.

Ως η πρώτη χώρα που μπήκε σε καθεστώς μνημονίου, η Ελλάδα έγινε κάτι σαν πειραματόζωο, αποτέλεσε μια δοκιμή για τις επόμενες διασώσεις της Ευρωζώνης. Οι προβλέψεις για τις επιπτώσεις που θα είχαν τα μέτρα λιτότητας στην οικονομία της αποδείχτηκαν υπερβολικά αισιόδοξες. Επιπλέον, και οι ξένοι πιστωτές αποδείχτηκαν πλήρως απροετοίμαστοι να συνεννοηθούν με μια δημόσια διοίκηση που, όπως θα έλεγαν οι ίδιοι αργότερα, «θύμιζε περισσότερο αφρικανικό κράτος».

Για την καταβολή κάθε νέας δόσης του πρώτου μνημονίου η Ελλάδα έπρεπε να νομοθετήσει μια σειρά από επώδυνα μέτρα, αυξάνοντας φόρους, κόβοντας μισθούς και συντάξεις, και μεταρρυθμίζοντας τομείς της ελληνικής

οικονομίας με τεράστιο πολιτικό κόστος για οποιαδήποτε κυβέρνηση: ανοίγοντας κλειστά επαγγέλματα, προχωρώντας σε ιδιωτικοποιήσεις και ρυθμίζοντας εκ νέου, μεταξύ άλλων, την αγορά εργασίας.

Η τρόικα, που σχεδίασε το μνημόνιο και επόπτευε την εφαρμογή του –αποτελούμενη από εκπροσώπους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της ΕΚΤ και του ΔΝΤ–, επικεντρώθηκε εξ αρχής στην εξάλειψη των επιφαινομένων της ελληνικής κρίσης, όπως ήταν τα δίδυμα ελλείμματα, και όχι στην εξυγίανση των βαθύτερων αιτιών της, με αποτέλεσμα οι οδυνηρές περικοπές να μη συνοδεύονται από τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις, οι οποίες θα αντιμετώπιζαν τις παθογένειες της ελληνικής οικονομίας στη ρίζα τους.

Επιπλέον, σε αντίθεση με άλλες χώρες, η αντιπολίτευση, τα συνδικάτα και οι κάθε λογής κοινωνικοί εταίροι δεν προσέφεραν τη στοιχειώδη απαραίτητη στήριξη στην εθνική αυτή προσπάθεια, με αποτέλεσμα η χώρα να βυθιστεί σε έναν φαύλο κύκλο αλληπάλληλων απεργιών, κινητοποιήσεων και κινημάτων ανυπακοής. Από την πρώτη ημέρα της υπογραφής του μνημονίου μέχρι και την αναρρίχηση της κατεξοχήν αντιμνημονιακής δύναμης –του ΣΥΡΙΖΑ–στην εξουσία, η Αθήνα και η χώρα βρίσκονταν διαρκώς υπό συνθήκες επαπειλούμενης κοινωνικής εξέγερσης. Οι όποιοι υποστηρικτές των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών ήταν συνεχώς λειδορούμενοι, προπηλακίζόμενοι και υπό καθεστώς τρομοκρατίας.

Η πρώτη μνημονιακή κυβέρνηση, εκείνη του Γιώργου Παπανδρέου, κατέρρευσε τον Νοέμβριο του 2011 υπό το βάρος των συνεχόμενων κινητοποιήσεων και της αποτυχημένης προσπάθειας του πρωθυπουργού να θέσει τη συμφωνία σε δημοψήφισμα, στο οποίο αντιτάχτηκε όλη

η αντιπολίτευση, συμπεριλαμβανομένου του μετέπειτα πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα.

Τον Παπανδρέου διαδέχτηκε ως επικεφαλής κυβέρνησης ειδικού σκοπού ο πρώην αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας Λουκάς Παπαδήμος. Την κυβέρνηση στήριξαν το πλειοψηφούν τότε στη Βουλή ΠΑΣΟΚ, η Νέα Δημοκρατία υπό τον Αντώνη Σαμαρά και το εθνικιστικό κόμμα ΛΑΟΣ. Υπό την πρωθυπουργία του Λουκά Παπαδήμου εγκρίθηκε το δεύτερο μνημόνιο της Ελλάδας, ύψους 144 δις. ευρώ, καθώς έγινε γρήγορα σαφές ότι η χώρα δεν θα μπορούσε να επιστρέψει σύντομα στις αγορές. Εκείνη την εποχή, και αφού ήταν πλέον ξεκάθαρο ότι η ελληνική οικονομία δεν θα ευημερούσε αν δεν γινόταν ελάφρυνση του χρέους της, οι εταίροι δέχτηκαν να κουρευτεί το εξωτερικό χρέος της χώρας, το οποίο βρισκόταν στα χέρια του ιδιωτικού τομέα. Γνωστό και ως PSI, το κούρεμα αυτό ήταν η μεγαλύτερη αναδιάρθρωση χρέους στην ιστορία, με τους ιδιώτες επενδυτές να δέχονται μείωση της αξίας των ελληνικών ομολόγων που κρατούσαν στα χέρια τους κατά 54%.

Αφού ολοκληρώθηκε το PSI, τον Μάιο του 2012 έγιναν εθνικές εκλογές για την ανάδειξη κανονικής κυβέρνησης. Ήταν η εποχή που κατέρρευσε πλήρως το δικομματικό σύστημα που διοικούσε την Ελλάδα από το 1977 και μετά, εναλλάσσοντας στην εξουσία το ΠΑΣΟΚ και τη Νέα Δημοκρατία. Η μεν Νέα Δημοκρατία εξασφάλισε στις εκλογές την πρώτη θέση, σημαντικά αποδυναμωμένη βεβαίως, το δε ΠΑΣΟΚ έχασε τα δύο τρίτα της δύναμής του. Δεύτερη δύναμη αναδείχτηκε ένας συνασπισμός ριζοσπαστικών κομμάτων της Αριστεράς υπό τον χαρισματικό νεαρό ηγέτη Αλέξη Τσίπρα, ο οποίος υποσχόταν περικοπή του

μεγαλύτερου μέρους του ελληνικού χρέους, με ταυτόχρονο τερματισμό των πολιτικών λιτότητας, χωρίς όμως να υποστηρίζει, επίσημα τουλάχιστον, την έξοδο από το ευρώ. Ο σχηματισμός κυβέρνησης κρίθηκε αδύνατος και οι επαναληπτικές κάλπες στήθηκαν τον επόμενο μήνα.

Στις εκλογές του Ιουνίου του 2012 αναδείχτηκε και πάλι πρώτη δύναμη η Νέα Δημοκρατία, αλλά χωρίς τη δυνατότητα σχηματισμού αυτοδύναμης κυβέρνησης. Αντιμέτωποι με το πολιτικό αδιέξοδο και τις καταστροφικές συνέπειες που αυτό θα μπορούσε να επιφέρει, οι πρώην άσπονδοι αντίπαλοι ΠΑΣΟΚ και Νέα Δημοκρατία σχημάτισαν κυβέρνηση συνεργασίας, υποβοηθούμενοι από ένα μικρό κόμμα της Αριστεράς, τη ΔΗΜΑΡ.

Στο μεταξύ, τα μαύρα σύννεφα στην Ευρωζώνη πολλαπλασιάζονταν, με την Ισπανία και την Ιταλία να βρίσκονται στα πρόθυρα της απώλειας πρόσβασης στις αγορές, με την πρώτη να εξαναγκάζεται τελικά να προσφύγει σε μηχανισμό στήριξης έναν μήνα αργότερα. Εκείνο το καλοκαίρι, σε μια ιστορική ομιλία στο Λονδίνο, ο πρόεδρος της ΕΚΤ Μάριο Ντράγκι δεσμεύτηκε να κάνει «ό,τι χρειαστεί» για να διασώσει το ευρώ. Η παρέμβαση αυτή, και η ανακοίνωση σαράντα περίπου ημέρες αργότερα ότι η ΕΚΤ θα μπορούσε να αγοράσει απεριόριστο χρέος κρατών της Ευρωζώνης από τη δευτερογενή αγορά ομολόγων, πέτυχε ό,τι δεν είχαν πετύχει οι γραφειοκράτες που σχεδίαζαν και εφάρμοζαν τα προγράμματα διάσωσης έως τότε: να ανοίξει τον δρόμο για την επιστροφή των αγορών στην ηρεμία και των κρατών της σε τροχιά ανάπτυξης – σε συνδυασμό και με την πρωτοφανώς χαλαρή νομισματική πολιτική της ΕΚΤ, η οποία άνοιξε τη στρόφιγγα της ρευστότητας.

Το καλοκαίρι του 2012 όμως η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας παρέμενε κρίσιμη. Το έλλειμμα βρισκόταν ακόμα στο 8,9% του ΑΕΠ, το χρέος στο 160% του ΑΕΠ, ενώ η ύφεση ήταν στο 9,1%. Ο Σαμαράς, που είχε υπάρξει ιδιαίτερα επικριτικός για τα μνημόνια και τις συνταγές λιτότητας όσο ήταν στην αντιπολίτευση, έπρεπε τώρα να κάνει στροφή στη ρητορική του και να εφαρμόσει μια σειρά από πολύ σκληρές μεταρρυθμίσεις, βλέποντας πόσο κοντά ήταν η χώρα στην έξοδο από το ευρώ.

Σε αυτό αντιμετώπισε μεγάλες δυσκολίες. Ο τρικομματικός κυβερνητικός συνασπισμός ήταν ευάλωτος· μέσα σε έναν χρόνο, η ΔΗΜΑΡ αποχώρησε από την κυβέρνηση. Η Αθήνα μετατρεπόταν συχνά σε πεδίο μάχης από τις συνεχείς διαδηλώσεις εναντίον των μέτρων, ενώ οι κατηγορίες που εκτοξεύονταν από τον ΣΥΡΙΖΑ, ότι η πολιτική που ακολουθούνταν εξυπηρετούσε ξένα συμφέροντα, δημιουργούσαν ένα ιδιαίτερα τοξικό κλίμα.

Συγχρόνως, οι θεσμοί είχαν χάσει την υπομονή τους διαπιστώνοντας τη δυσκολία της ελληνικής διοίκησης να εφαρμόσει βασικές μεταρρυθμίσεις. Αντί να επιμένουν στην υιοθέτηση των σημαντικών αλλαγών που θα επέτρεπαν στη χώρα να ανακάμψει, είχαν καταλήξει να επικεντρώνονται σε δευτερεύοντα ζητήματα, όπως ήταν, για παράδειγμα, η περίοδος λήξης του φρέσκου γάλακτος, και να εκπονούν λίστες εκατοντάδων προαπαιτούμενων, μετατοπίζοντας την προσοχή τους από τις πραγματικές παθογένειες της οικονομίας σε επουσιώδεις λεπτομέρειες.

Η κόπωση του κόσμου και της πολιτικής ηγεσίας ήταν προφανής. Παρ' όλα αυτά, για τα επόμενα δύο χρόνια και ως το τέλος του 2014, η κυβέρνηση του Αντώνη Σαμαρά εφάρμοσε σκληρά μέτρα λιτότητας και προχώρησε

σε αντιδημοφιλείς μεταρρυθμίσεις. Οι οικονομικοί δείκτες άρχισαν να βελτιώνονται και η χώρα κατάφερε ύστερα από πέντε χρόνια να βγει για πρώτη φορά στις αγορές. Η ύφεση μετατράπηκε σε μικρή ανάπτυξη, το έλλειμμα μειώθηκε στο 3,6% του ΑΕΠ, ενώ το 2013 επιτεύχθηκε, έπειτα από χρόνια ολόκληρα, πρωτογενές πλεόνασμα.

Από το 2010 μέχρι το 2014, με τις προσπάθειες όλων των μέχρι τότε κυβερνήσεων, το έλλειμμα της Ελλάδας μειώθηκε δέκα ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ – πρόκειται για τη μεγαλύτερη προσαρμογή αναπτυγμένης οικονομίας. Οι περικοπές αυτές όμως είχαν και τεράστιο κόστος. Από το 2010, το ΑΕΠ της χώρας συρρικνώθηκε κατά 25%, ενώ η ανεργία παρέμεινε στο 27,9%. Οι ελληνικές τράπεζες, που, εν τω μεταξύ, είχαν ανακεφαλαιοποιηθεί ήδη δύο φορές, είδαν καταθέσεις ύψους 80 δισ. ευρώ –το ένα τρίτο του συνόλου τους– να διαφεύγουν από τα ταμεία τους. Παρά τη βελτίωση των δημοσιονομικών της χώρας, οι πολίτες αισθάνονταν μόνο τον πόνο των μέτρων λιτότητας, με το εισόδημά τους να μειώνεται περισσότερο από το ένα τρίτο, τις συντάξεις να κόβονται ξανά και ξανά, και τη φορολόγησή τους να αυξάνεται συνεχώς. Ένιωθαν ότι, παρά τις θυσίες τους, οι προοπτικές δεν βελτιώνονταν.

Στο τέλος του 2014, έπειτα από τέσσερις κυβερνήσεις και δύο μνημόνια, οι Έλληνες ένιωθαν πλέον απόγνωση και η δυσπιστία της κοινωνίας απέναντι στα κόμματα του κατεστημένου είχε φτάσει στο ζενίθ της. Ενώ η οικονομία της Ελλάδας φαινόταν να παίρνει δειλά δειλά τα πάνω της και το τέλος των μνημονίων να απέχει μόνο λίγους μήνες, στο εσωτερικό της χώρας ο κόσμος ετοιμαζόταν να στείλει ένα ηχηρό μήνυμα στους πιστωτές.

Ο Βάλντις Ντομπρόβσκις, αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και υπεύθυνος για τα θέματα του ευρώ, θυμάται εκείνη την κρίσιμη καμπή της ιστορίας ίσως πιο γλαφυρά απ' όλους: «Στο τέλος του 2014 νομίζαμε ότι επιτέλους βλέπαμε φως στην άκρη του τούνελ. Αντί για φως, ήταν τελικά ένα άλλο τρένο που ερχόταν καταπάνω μας».

Μάιος 2019

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ: «ΕΛΠΙΔΑ»

Τραπεζικές καταθέσεις 01.01.2015: 160,3 δισ. ευρώ

Ημέρες έως τη λήξη του β' μηνιμονίου: 34

Κυριακή 25 Ιανουαρίου 2015

Ο Αλέξης Τσίπρας ανέβηκε στην εξέδρα, σήκωσε τα χέρια θριαμβευτικά στον αέρα και χαμογέλασε πλατιά. Μέσα σε εκκωφαντικές επευφημίες, στάθηκε για μια στιγμή αμίλητος κοιτάζοντας το πλήθος, σαν να ήθελε και ο ίδιος να συνειδητοποιήσει τη σπουδαιότητα του επιτεύγματός του, και ετοιμάστηκε να εκφωνήσει τον παρθενικό του λόγο ως εκλεγμένος πλέον ηγέτης μπροστά σε μια λαοθάλασσα από έξαλλους οπαδούς.

Ήταν 21:20 το βράδυ της Κυριακής 25 Ιανουαρίου 2015, ημέρας εκλογών, και από τα πρώτα ήδη αποτελέσματα ήταν ξεκάθαρο πως το κόμμα του είχε πετύχει μια ιστορική εκλογική νίκη. Ο σαραντάχρονος πολιτικός πλησίασε με ζωηρό βήμα στο μικρόφωνο που είχε στηθεί έξω από το ιστορικό κτίριο του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έδειχνε νέος, άφθαρτος και γεμάτος ζωντάνια, σε αντίθεση με τους περισσότερους ηγέτες που είχε γνωρίσει η χώρα στο παρελθόν. Στο κέντρο της Αθήνας είχε ήδη ξεκινήσει μια μεγάλη γιορτή. Οι οπαδοί του είχαν ξεχυθεί στους δρό-

μους, κάποιοι δακρυσμένοι, άλλοι τραγουδώντας, άλλοι χορεύοντας, κάποιοι πίνοντας και άλλοι κρατώντας σημαίες και κάθε λογής πλακάτ, περιμένοντας με ανυπομονησία την ομιλία του νέου τους πρωθυπουργού.

«Σήμερα ο ελληνικός λαός έγραψε ιστορία. [...] Η Ελλάδα γυρίζει σελίδα [...] Αφήνει πίσω της μια πενταετία ταπείνωσης και οδύνης»² άρχισε με ενθουσιασμό μπροστά στο πλήθος που πανηγύριζε, ενώ πυροτεχνήματα φώτιζαν τον ουρανό και ροκ μουσική ηχούσε στο κέντρο της πόλης.

Η άνοδος του στην εξουσία, η πρώτη εκλογή μιας αντισυστημικής κυβέρνησης στην καρδιά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σηματοδοτούσε μια ιστορική στιγμή. Επρόκειτο, αναμφίβολα, για πολιτικό σεισμό στη χώρα αλλά και, παράλληλα, για την πρώτη μεγάλη εκλογική επιτυχία μεταξύ των αντισυστημικών κινημάτων, τα οποία γίνονταν όλο και ισχυρότερα σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο. Οι επόμενοι έξι μήνες θα κέρδιζαν και αυτοί τη θέση τους στην ιστορία, όχι όμως για τους λόγους που φανταζόταν ο Αλέξης Τσίπρας εκείνο το βράδυ. Αντιθέτως, θα έμεναν χαραγμένοι στη μνήμη ως το διάστημα που η Ελλάδα έφτασε πιο κοντά από ποτέ στο χείλος του γκρεμού, αντιμέτωπη με έναν απρόβλεπτων διαστάσεων οικονομικό Αρμαγεδώνα.

«Η ΕΛΠΙΔΑ ΕΡΧΕΤΑΙ»

Τις ημέρες που προηγήθηκαν των εκλογών, μια ατμόσφαιρα προσμονής και αλλαγής πλανιόταν ήδη πάνω από την ελληνική πρωτεύουσα. Όλη η Ελλάδα είχε γεμίσει πολύχρωμες αφίσες με το σύνθημα «Η ελπίδα έρχεται», το κεντρικό μήνυμα της εκστρατείας του ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος

παρουσιαζόταν ως η νέα, διαφορετική δύναμη, που θα προσέφερε μια εναλλακτική λύση για την αντιμετώπιση των μεγάλων προβλημάτων της χώρας.

Έναν μήνα πριν, τον Δεκέμβριο του 2014, η συγκυβέρνηση Νέας Δημοκρατίας-ΠΑΣΟΚ είχε αποτύχει να συγκεντρώσει τις απαιτούμενες ψήφους στο κοινοβούλιο για εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας. Σύμφωνα με το Σύνταγμα, έπρεπε να ακολουθήσουν εκλογές. Οι πρόωρες κάλπες ορίστηκαν για την Κυριακή 25 Ιανουαρίου 2015 και ήταν σχεδόν βέβαιο ότι ο ΣΥΡΙΖΑ θα κέρδιζε. Μετά από δύομισι χρόνια συγκυβέρνησης των δύο μεγαλύτερων μνημονιακών κομμάτων, οι απογοητευμένοι πολίτες ετοιμάζονταν να φέρουν στην εξουσία ριζοσπαστικές δυνάμεις, ανατρέποντας το status quo.

Είχε φτάσει η στιγμή του Αλέξη Τσίπρα. Γεννημένος στην Αθήνα μόλις τέσσερις ημέρες μετά την πτώση της δικτατορίας, ήρθε στον κόσμο τον Ιούλιο του 1974, μαζί με την επιστροφή της δημοκρατίας στη χώρα – ο πρώτος πρωθυπουργός της Ελλάδας που γεννήθηκε μέσα στη Μεταπολίτευση. Γόνος μεσοαστικής οικογένειας –ο πατέρας του ήταν ιδιοκτήτης κατασκευαστικής εταιρείας–, ο Τσίπρας μεγάλωσε στους Αμπελόκηπους, δίπλα στο γήπεδο του Παναθηναϊκού, της ομάδας που εξακολουθεί να υποστηρίζει με πάθος ακόμα και σήμερα.

Το όνομά του είχε γίνει γνωστό ήδη από την εποχή που ήταν μαθητής. Ένα ήσυχο παιδί που συνήθως καθόταν στο τελευταίο θρανίο, χαμογελαστός και ήπιων τόνων, εξελέγη παρ' όλα αυτά πρόεδρος του δεκαπενταμελούς του Πολυκλαδικού Λυκείου Αμπελοκήπων και εξελίχθηκε σε πρωταγωνιστή των μαθητικών καταλήψεων που εκδηλώθηκαν σε όλη τη χώρα τον χειμώνα του 1990. Οι κατα-

λήψεις αυτές, που στρέφονταν κατά της αμφιλεγόμενης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης της Νέας Δημοκρατίας, εξαπλώθηκαν γρήγορα στα σχολεία και ο Τσίπρας πρωτοστάτησε στις διαπραγματεύσεις των μαθητών με την κυβέρνηση, ζητώντας την ακύρωση της προγραμματισμένης αναθεώρησης. Και πράγματι, τρεις μήνες αργότερα, το νομοσχέδιο αποσύρθηκε και οι καταλήψεις των σχολείων έληξαν.

Η επιτυχία του αυτή του εξασφάλισε γρήγορη ανέλιξη στην κομματική ιεραρχία, πρώτα ως γραμματέα της Νεολαίας του Συνασπισμού, το 1999, και τελικά ως προέδρου του κόμματος, το 2008, και του Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ) από το 2013, θέση που θα κατείχε μέχρι και την παραίτησή του τον Ιούνιο του 2023. Τη σκυτάλη τού είχε δώσει ο ίδιος ο προκάτοχός του Αλέκος Αλαβάνος, ο οποίος διέκρινε στο πρόσωπο του νεαρού ένα άτομο με ενέργεια, «μαγκιά» και την ικανότητα να αγωνίζεται αποτελεσματικά για τα πιστεύω του – αλλά και έναν άνθρωπο που με τη διαπραγματευτική του δεινότητα θα μπορούσε να κάνει το μεγάλο βήμα και να τερματίσει τις έριδες που ταλάνιζαν το κόμμα. Ήταν μια κίνηση για την οποία ο Αλαβάνος θα μετάνιωνε πικρά πολύ σύντομα: ο Τσίπρας τον εξανάγκασε να παραιτηθεί από το κόμμα έναν μόλις χρόνο μετά την ανάληψη της προεδρίας, αθετώντας τη συμφωνία τους. «Και ο Ιησούς έπεσε έξω με την περίπτωση του Ιούδα» θα σχολίαζε αργότερα ο Αλαβάνος για να δικαιολογηθεί.³

Το άστρο του έλαμψε ακόμα περισσότερο το 2006, όταν διεκδίκησε τη δημαρχία της Αθήνας και, αν και άγνωστος στο ευρύ κοινό, κέρδισε ένα αναπάντεχο 10,5% των ψήφων, ποσοστό υπερδιπλάσιο από αυτό που είχε το

κόμμα του μέχρι εκείνη τη στιγμή. Όμως η ραγδαία άνοδος του ΣΥΡΙΖΑ από μονοψήφια νούμερα σε τέτοια που θα τον έφεραν κοντά στη διεκδίκηση της εξουσίας θα ερχόταν μόνο λόγω της οικονομικής κρίσης, η οποία έπληξε βαριά τα παραδοσιακά κυβερνητικά κόμματα των προηγούμενων δεκαετιών.

Η δημοτικότητα του Τσίπρα σε μια συντηρητική χώρα όπως η Ελλάδα, της οποίας οι βασικές αξίες περιστρέφονται γύρω από το τρίπτυχο «πατρίς, θρησκεία, οικογένεια», ήταν μια έκπληξη, δεδομένων και των πιο αντισυμβατικών προσωπικών του επιλογών. Ο Τσίπρας ήταν ο πρώτος Έλληνας πρωθυπουργός που ορκίστηκε με πολιτικό όρκο και ο πρώτος που δεν ήταν παντρεμένος. Έχει συνάψει σύμφωνα ελεύθερης συμβίωσης με τη σύντροφό του, τη συμμαθήτριά του από το λύκειο Περιστέρα (Μπέττυ) Μπαζιάνα, μια χαμηλού προφίλ ηλεκτρολόγο μηχανικό, με την οποία γνωρίστηκαν όταν και οι δυο τους ήταν δεκαπέντε ετών. Πέρα από τον έρωτά τους, τους συνέδεσε και η αγάπη τους για τον κομμουνισμό. Μαζί εντάχθηκαν στην ΚΝΕ. Μαζί απέκτησαν και δύο γιους, τους οποίους επέλεξαν να μη βαφτίσουν με θρησκευτική τελετή, ενώ τον μικρότερο τον ονόμασαν Ορφέα-Ερνέστο, προς τιμήν του Αργεντινού επαναστάτη Ερνέστο Τσε Γκεβάρα.

Όσοι γνωρίζουν τον Τσίπρα λένε ότι η Περιστέρα είναι εκείνη που προσπάθησε να κρατήσει τον νεαρό πρωθυπουργό προσγειωμένο μετά την ανάδειξή του στην εξουσία. Την περιγράφουν ως μια γυναίκα απόλυτη στις απόψεις της και προσηλωμένη στην αριστερή της ιδεολογία. Ο κόσμος γι' αυτή χωριζόταν αυστηρά σε άσπρο και μαύρο – μια αντίληψη που θα αναγκαζόταν να αναθεωρήσει τους μήνες που θα ακολουθούσαν.